

Școala De Studii Avansate A Academiei Române (SCOSAAR)

Scoala doctorală de Istorie și Arheologie

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”

**Neoliticul timpuriu (Starčevo-Criș) între Carpați și Dunăre (Muntenia,
Oltenia și Banat)**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

DR. HABIL. ADINA ELENA BORONEANȚ

Student-doctorand:

BOIA CONSTANTIN ADRIAN NISTOR

2025

Neoliticul timpuriu (Starčevo-Criș) între Carpați și Dunăre (Muntenia, Oltenia și Banat)

Cuvinte cheie: repertoriu, Banat, Oltenia, Muntenia, fond mezolitic, neolitizare, paleoclimat, cronologie relativă, cronologie absolută.

Introducere

Teza de doctorat abordează neoliticul timpuriu Starčevo-Criș din sudul României (Banat, Oltenia și Muntenia), regiune care a beneficiat până acum de puține sinteze dedicate. Cercetarea are drept scop clarificarea situației actuale și completarea tabloului general al acestui fenomen, integrând zona în contextul mai larg al neoliticului balcanic și sud-dunărean.

Necesitatea acestei lucrări provine din faptul că informațiile existente sunt fragmentate și adesea insuficient corelate, fiind majoritar rezultate în urma unor cercetări vechi și incomplet publicate. Lucrarea subliniază dificultățile legate de localizarea siturilor, terminologia și lipsa unor monografii pentru multe situri importante, precum cele din zona Porților de Fier. Lucrarea aduce în discuție principalele ipoteze referitoare la originea neoliticului timpuriu, prezentând teoria neolitizării populației mezolitice locale, migrația populațiilor neolitice și combinarea acestor procese.

Contribuția esențială a lucrării constă în elaborarea unui repertoriu detaliat al siturilor Starčevo-Criș, clar definite prin coordonate geografice precise și o structură unitară și coerentă a fișelor de sit, însoțit de hărți. Aceasta facilitează accesul cercetătorilor la informațiile relevante, stabilind o bază clară pentru studii ulterioare.

Capitolul I. Neoliticul timpuriu Starčevo – Criș – scurtă perspectivă istorică

Capitolul I abordează istoricul cercetărilor privind neoliticul timpuriu Starčevo-Criș din regiunile Banat, Oltenia și Muntenia, analizând atât evoluția studiilor, cât și contribuțiile majore ale cercetătorilor implicați.

În Banat, cercetările sistematice au început încă din secolul al XIX-lea, odată cu activitățile lui Felix Milleker și Gyula Kisléghi Nagy, și s-au intensificat în urma construcției barajului Porțile de Fier I (1961–1971). Această perioadă a marcat identificarea și cercetarea cu caracter de salvare a numeroase situri, majoritatea amplasate pe terasele Dunării. Cercetările recente (1980–1990), coordonate de specialiști ca Gheorghe Lazarovici și Sabin Adrian Luca, au consolidat cadrul cronologic și cultural al neoliticului timpuriu din această zonă.

În Oltenia, cercetările au fost inițial impulsionate tot de lucrările de salvare prilejuate de construcția barajului Porțile de Fier. Studiile ulterioare au fost dominate de nume importante ca Marin Nica, care a pus bazele cercetărilor sistematice în așezări precum Grădinile și Cârcea. Așezările neolitice din Oltenia au fost localizate preponderent în câmpie și în zona luncii Dunării.

În Muntenia, cercetările au început mai târziu, primele descoperiri datând din anii '50 ai secolului trecut. Majoritatea au avut un caracter de salvare, iar multe situri sunt încă insuficient cercetate și problematic încadrate cronologic. Cele mai relevante așezări neolitice din Muntenia sunt situate în apropierea unor cursuri de apă, iar cercetările actuale continuă în situri precum Măgura Buduiasca și Seciu.

Capitolul include și o discuție detaliată asupra terminologiei culturale utilizate pentru definirea fenomenului Starčevo-Criș, evidențiind varietatea denumirilor și abordărilor în literatura românească și internațională.

Capitolul II. Fondul mezolitic local

Acest capitol al tezei discută fondul mezolitic local din sudul și sud-estul României, punând accent pe interacțiunile dintre populațiile mezolitice și comunitățile neolitice timpurii reprezentând cultura Starčevo-Criș.

O atenție deosebită este acordată zonei Porților de Fier, un punct-cheie în cercetarea mezoliticului european datorită numărului mare de situri și continuității locuirii umane. Cercetările arheologice au scos la iveală peste 50 de situri mezolitice și neolitice, majoritatea însă acoperite de ape în urma construcției barajului. Caracteristic acestei zone este arheologia funerară bogată, cu peste 400 de morminte descoperite, variate ca ritual (inhumație, incinerare) și poziție a defuncțiilor.

Rezultatele studiilor recente, incluzând analizele ADN, izotopice și radiocarbon, au abordat problema tranziției de la mezolitic la neolitic, indicând interacțiuni complexe și conviețuirea dintre cele două tipuri de comunități. S-a demonstrat migrația unor comunități neolitice originare din

Commented [AB1]: Marin Nica nu a sapat la valea Raii, Dumitru Berciu a facut-o.

Anatolia și integrarea lor în grupurile locale mezolitice. Analizele de stronțiu au fost esențiale în studiul mobilității, cele ale izotopilor stabili (C, N) reflectând schimbări în dietă, iar studiile paleogenetice au confirmat amestecul populațiilor.

Cercetările recente din județul Teleorman, în zona localității Poiana, indică și ele existența unui posibil mezolitic local, evidențiat prin descoperiri litice distincte, unice până acum în regiune.

Capitolul concluzionează faptul că interacțiunile dintre cele două populații au dus la schimburi culturale și tehnologice, marcând începutul unei noi perioade sociale și economice, cu manifestări clare în practici funerare, alimentație și sedentarism.

Capitolul III. Neolitizarea: origine, rute, pachetul neolitic.

Capitolul 3 al tezei analizează procesul de neolitizare din perspectiva originii, rutelor de migrație și a pachetului neolitic, oferind o sinteză riguroasă a cercetărilor și analizelor recente asupra acestui fenomen în spațiul european și, în mod particular, în zona balcanică.

Originea neoliticului este localizată clar în sud-vestul Asiei (Anatolia), unde domesticirea plantelor și animalelor a început între 10.000 și 8.000 BC. Analizele genetice și datările radiocarbon indică faptul că primele comunități agricole au migrat ulterior către Europa, mai întâi în zona Mării Egee și ulterior spre nord, în Balcani. Procesul de neolitizare nu a fost uniform, fiind marcat de episoade succesive de migrații și adaptări locale.

În privința rutelor, studiile recente sugerează că principala cale de migrație spre nord a fost prin văile râurilor Struma, Mesta și Vardar, care conectau Anatolia cu zona Balcanilor și ulterior cu Câmpia Dunării. Primele comunități neolitice timpurii au preferat mediile sub-mediteraneene asemănătoare cu regiunea lor de origine. Există puține dovezi clare care să susțină o rută alternativă prin Bosfor și Marea Neagră către Dunăre, această ipoteză fiind discutată, dar încă insuficient documentată.

Conceptul de pachet neolitic include inovațiile esențiale care au facilitat tranziția de la comunitățile mezolitice de vânători-culegători la cele neolitice, respectiv agricultura, domesticirea animalelor, sedentarismul, ceramica și utilizarea pietrei șlefuite. Acest termen are însă conținut variabil, adaptat specificului regional. Studiile recente au identificat distribuții distincte ale componentelor pachetului neolitic în funcție de regiuni, sugerând o adaptare rapidă și diversificată a acestor inovații în context local.

Cercetările arheobotanice și arheozoologice confirmă originea anatoliană a plantelor și animalelor domestice utilizate în Balcani, infirmând teoriile anterioare despre centre secundare de

domesticire în Europa. În zona Porților de Fier, studiile recente indică o adaptare specială a comunităților neolitice timpurii, care au exploatat și resursele acvatice locale.

Analizele genetice ale indivizilor neolitici din Balcani arată o origine anatoliană dominantă (98%), cu influențe minime ale comunităților mezolitice europene. Această constatare schimbă radical percepția despre interacțiunile dintre populațiile mezolitice și neolitice și sugerează o migrație mai rapidă decât modelul clasic „Wave-of-Advance”. Capitolul se încheie prin concluzionarea că neolitizarea Balcanilor și sudului Europei a fost rezultatul unei migrații rapide în mai multe episoade, având o complexitate mare și fiind puternic influențată de interacțiunile dinamice dintre grupurile umane implicate.

Capitolul IV. Paleoclimat și situri arheologice timpurii în sudul României. Studii de caz: zona Porților de Fier (Banat) și valea Teleormanului (Muntenia)

Capitolul 4 tratează relația dintre condițiile paleoclimatice și prezența siturilor arheologice neolitice timpurii în sudul României, cu accent pe două zone-cheie: Porțile de Fier (Banat) și Valea Teleormanului (Muntenia). Studiul subliniază importanța cercetărilor interdisciplinare în clarificarea influenței schimbărilor climatice asupra comunităților mezolitice și neolitice.

În context balcanic, perioada de tranziție mezolitic-neolitic (în special între 6300–6000 BC) a fost marcată de fluctuații climatice majore, precum evenimentul rece „8,2 ka Cold Event”, care a dus la scăderi medii de temperatură de 2–3 grade Celsius pentru aproximativ 300–400 ani, având implicații semnificative asupra migrației comunităților agricole din sud spre nord. Studiile palinologice au indicat o adaptare treptată a vegetației și culturilor agricole originare din Anatolia la condițiile climatice mai reci din Balcani.

În zona Porților de Fier, microclimatul specific a influențat puternic biodiversitatea. Cercetările interdisciplinare recente, inclusiv analizele de polen și studiile arheozoologice, au identificat adaptări specifice ale comunităților mezolitice la resursele locale, în special peștele abundent din Dunăre. Fluctuațiile climatice au avut efecte directe asupra regimului Dunării, provocând schimbări în debit și în ciclurile biologice ale speciilor acvatice. Totuși, nu s-au găsit dovezi clare privind o criză alimentară majoră cauzată de aceste schimbări, datorită abundenței resurselor alternative.

Valea Teleormanului a fost analizată prin prisma arheologiei aluviale, investigându-se influențele proceselor fluviale asupra așezărilor neolitice timpurii. Cercetările geomorfologice din cadrul proiectelor internaționale au identificat terase fluviale stabile, care au permis locuiri

neolitice prelungite, precum situl Teleor 003. Cu toate acestea, așezările mezolitice au fost dificil de localizat în zonele joase, afectate frecvent de inundații și sedimentări masive. Studiile efectuate în zona Poiana sugerează că siturile neolitice sunt predominant situate pe terasele înalte, ferite de inundații, iar cele mezolitice în zone mai joase sunt probabil ascunse sub straturi groase de sedimente.

În concluzie, cercetările recente arată că schimbările climatice au avut un impact semnificativ asupra modului de viață și a distribuției populațiilor neolitice timpurii, determinând migrații și adaptări specifice în funcție de contextul local. Capitolul evidențiază importanța metodelor interdisciplinare (arheologie, paleoclimatologie, geomorfologie) pentru o înțelegere profundă a relației complexe dintre om și mediu în preistorie.

Capitolul V. Elemente ale culturii materiale

Capitolul 5 oferă o analiză detaliată asupra culturii materiale a comunităților neolitice timpurii din sudul României, cu accent pe structurile de locuire, repartiția geografică a așezărilor și utilizarea resurselor naturale. Este adoptată o abordare interdisciplinară, punând în legătură datele arheologice cu informații paleogeografice, geomorfologice și statistice, în scopul reconstituirii vieții cotidiene și organizării spațiale a acestor comunități.

O contribuție esențială în cadrul tezei o reprezintă întocmirea unui repertoriu riguros al așezărilor neolitice Starčevo-Criș din Banat, Oltenia și Muntenia, organizat după criterii geografice, cronologice și de certitudine a încadrării culturale. Din totalul celor 129 de situri repertoriate, 119 sunt considerate certe, iar 10 incerte, acestea fiind tratate separat. Coordonatele geografice, acuratețea descrierii și separarea așezărilor insuficient cercetate sau documentate sunt elemente cheie ale acestei contribuții.

Capitolul include și o analiză geomorfologică complexă, folosind instrumente moderne (ArcGIS, Global Mapper), pentru a identifica eventuale *patternuri* privind densitatea locuirii, orientarea versanților, unghiul pantei și vizibilitatea așezărilor. Rezultatele indică o concentrare a locuirii în zonele cu pantă redusă, orientare sudică și apropierea de surse de apă. Cele mai dense aglomerări de situri sunt identificate în Clisura Dunării și Valea Oltului, ceea ce confirmă atractivitatea acestor zone pentru comunitățile neolitice timpurii, atât prin prisma resurselor naturale (apă, vânat, teren fertil), cât și a accesului facil la rute de migrație.

Structurile de locuire sunt variate, de la bordeie și semibordeie până la locuințe de suprafață. Autorul subliniază lipsa unui tipar clar privind tipul de locuință preferat în funcție de

fază culturală sau zonă, criticând tendințele de generalizare prezente în literatura de specialitate. Prin prezentarea numeroaselor exemple din bibliografia arheologică, se evidențiază diversitatea interpretărilor asupra aceluiași complex, precum și dificultățile de atribuire funcțională a acestora în lipsa unor criterii standardizate.

Analiza vetrelor și a cuptoarelor completează imaginea vieții domestice, însă se remarcă frecvența scăzută a acestor descoperiri, probabil datorată conservării slabe. Deși vetrele sunt asociate în general cu locuințele, multe sunt situate în aer liber, între construcții, indicând posibile funcții colective sau ritualice. Cuptoarele sunt rare și apar doar în două situri, dar oferă informații despre activitățile gospodărești și specializările tehnologice ale comunităților.

Capitolul VI. Elemente de cronologie relativă și absolută

Capitolul 6 abordează o tematică esențială pentru înțelegerea evoluției culturii Starčevo-Criș: cronologia relativă și absolută. Textul oferă o analiză riguroasă a sistemelor cronologice propuse de-a lungul timpului pentru neoliticul timpuriu din România, punând accent pe corelarea acestora cu rezultatele obținute prin datarea cu radiocarbon, într-un efort de a contura o imagine coerentă și actualizată asupra fenomenului neolitizării în sudul și sud-estul Europei. Partea introductivă subliniază dificultățile metodologice întâmpinate în stabilirea cronologiilor: reticența anterioară în utilizarea metodelor moderne, costurile ridicate ale analizelor ^{14}C și caracterul fragmentar al datelor arheologice. În trecut, cronologia relativă s-a bazat în special pe analiza tipologică a ceramicii. Diversele stiluri (ceramică decorată cu impresiuni, pictată sau monocromă) au fost utilizate pentru a defini culturi și subfaze, deseori în lipsa unei cantități consistente de ceramică din contexte arheologice clare. Capitolul trece în revistă sistemele cronologice propuse de cercetători precum Milojević, D. și M. Garašanin, St. Dimitrijević, D. Srejović, Iuliu Paul și, în mod special, Gheorghe Lazarovici, al cărui sistem cronologic a fost cel mai utilizat pentru spațiul românesc.

În paralel, este analizat și traseul neolitizării Peninsulei Balcanice, prin rutele tradiționale (Vardar, Struma, Marița) și teoriile legate de migrație sau difuziune. Un accent deosebit este pus pe încadrările cronologice ale siturilor din Banat, Oltenia și Muntenia, în fazele I-IV ale culturii Starčevo-Criș. Este observată o expansiune evidentă în fazele II și III, cu un maxim numeric în faza III, urmată de un declin în faza IV. Fenomenul este corelat cu avansul culturii Vinča și cu posibile schimbări climatice.

O contribuție valoroasă a capitolului o constituie centralizarea și analiza a 71 de datări ^{14}C din România, care sunt comparate cu cele din alte țări din sud-estul Europei. Rezultatele arată o medie scăzută a probelor per sit în România (3,2), față de alte țări (Ungaria – 5,8; Serbia – 5,95; Macedonia – 13,5).

Rezultatele recente ale analizelor de radiocarbon permit stabilirea unui interval probabil pentru debutul culturii Starčevo-Criș la 6100–6000 cal BC și finalul în jur de 5400 cal BC. Sunt discutate numeroase situri relevante, precum Dubova, Schela Cladovei, Măgura (Boldul lui Moș Ivănuș și Buduiasca), Coțatcu, Seciu, Foeni și Parța, ale căror datări susțin ideea unei neolitizări timpurii în sudul României. Capitolul subliniază și discrepanțele existente între rezultatele obținute pe cărbune și cele pe oase sau plante, concluzionând că precizia este net superioară în cazul celor din urmă.

Rezultatele cronologice sprijină ipoteza unui nucleu dur neolitic în zona Porților de Fier, a unei expansiuni rapide în fazele II–III, urmate de o migrație spre nord și est.

Concluzii

Capitolul final al tezei sintetizează concluziile esențiale ale cercetării privind neoliticul timpuriu Starčevo-Criș în sudul României, subliniind caracterul interdisciplinar și novator al demersului științific. Lucrarea evidențiază limitările cercetărilor anterioare, cauzate de presiunea timpului, lipsa dotărilor metodologice și nepublicarea multor rezultate arheologice din zona Porților de Fier. Cu toate acestea, aceste cercetări inițiale au reprezentat baza necesară pentru dezvoltarea ulterioară a studiilor asupra mezoliticului și neoliticului timpuriu.

O contribuție fundamentală a tezei este realizarea unui repertoriu detaliat al siturilor Starčevo-Criș din Banat, Oltenia și Muntenia. Acest catalog are multiple funcții: documentarea patrimoniului, sprijinirea deciziilor administrative, gestionarea descoperirilor accidentale și fundamentarea cercetărilor viitoare. În total, au fost repertoriate 119 situri (dintre care 10 incerte), distribuite astfel: 27 în Banat, 65 în Oltenia și 22 în Muntenia. Dintre acestea, 52 au fost cercetate arheologic (28 sistematic, 24 preventiv).

Teza subliniază caracterul fragmentar al datelor pentru Muntenia și importanța unei abordări critice în selecția siturilor considerate certe. De asemenea, analiza geografică a arătat o concentrare semnificativă a siturilor în apropierea râurilor mari și pe versanți cu orientare sudică sau sud-estică, în zone cu pantă redusă, favorabile agriculturii incipiente.

O secțiune consistentă este dedicată relației dintre comunitățile mezolitice și cele neolitice timpurii, în special în zona Porților de Fier. Argumentele pentru interacțiunea și chiar conviețuirea acestora includ: suprapunerea spațială a siturilor, analizele izotopice ale mormintelor, continuitatea ocupațională, dovezile funerare și rezultatele genetice care indică indivizi cu ascendență mixtă (anatoliană și mezolitică). Datele sugerează o tranziție treptată, mai degrabă decât una bruscă, către neolitic.

În ceea ce privește răspândirea neoliticului timpuriu în sudul României, aceasta nu a fost uniformă, fiind favorizate doar anumite areale geografice: Porțile de Fier, interfluviile Jiu-Olt, Vedea-Teleorman, Teleorman-Argeș și zona curburii Carpaților. Această distribuție a fost influențată de factori naturali (resurse, relief, vizibilitate), dar și de posibile conflicte intercomunitare, care ar fi determinat migrarea grupurilor către est.